

Н. О. Гач,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

ТЕОРІЯ ДИНАМІЧНОГО ТЛУМАЧЕННЯ ЗНАЧЕННЯ ЯК ОСНОВА КОНЦЕПТУАЛЬНОГО АНАЛІЗУ

У статті висвітлено основи теорії динамічного тлумачення значення, що пропонує інструментарій для концептуального аналізу різних типів дискурсу, а також структурування концептосфери мовної спільноти. Особливу увагу приділено вивченню підходів до когнітивно-прагматичної інтерпретації власних назв у рамках поетичного дискурсу.

Ключові слова: власна назва, концептосфера, концептуальний аналіз, поетичний дискурс, теорія динамічного тлумачення значення.

ТЕОРИЯ ДИНАМИЧНОГО ТОЛКОВАНИЯ ЗНАЧЕНИЯ КАК ОСНОВА КОНЦЕПТУАЛЬНОГО АНАЛИЗА

В статье освещены основы теории динамического толкования значения, которая предлагает инструментарий для концептуального анализа различных типов дискурса, а также структурирования концептосферы языковой общности. Особое внимание уделено изучению подходов к когнитивно-прагматической интерпретации имен собственных в рамках поэтического дискурса.

Ключевые слова: имя собственное, концептосфера, концептуальный анализ, поэтический дискурс, теория динамического толкования значения.

THEORY OF THE DYNAMIC CONSTRUAL OF MEANING AS A BASIS FOR THE CONCEPTUAL ANALYSIS

The article outlines the fundamentals of the theory of the dynamic construal of meaning that offers the tools for the conceptual analysis of different types of discourse and the construction of the integral conceptual sphere of a linguistic community. It is stated that the application modes of the theory under consideration are not confined to the analysis of phraseological and nominative linguistic units. Therefore, particular attention is given to the study of the approaches to the cognitive and pragmatic interpretation of proper names within a poetic discourse. The involvement into the process of the research of such notions as contextualized interpretation, purport, constraints and construal provides the methodological basis of the conceptual analysis, since it presupposes the idea that the meaning of a linguistic unit can be modified within the context of its usage, taking into account historical and cultural background, as well as author's pragmatic intentions. In such a way, the comprehensive character of the research is achieved due to the fact that the theory of the dynamic construal of meaning is characterized by the high degree of linguistic and extra-linguistic knowledge integration, engagement of social, cultural and historical contexts into the process of the cognitive interpretation of proper names. The results of the research show that proper names used within poetic works are endowed with certain cognitive meaning, the exposition of which is determined by both linguistic and extra-linguistic factors.

Key words: conceptual analysis, conceptual sphere, poetic discourse, proper name, theory of the dynamic construal of meaning.

Постановка проблеми. Сучасні лінгвістичні теорії досить часто фокусуються на вивченні внутрішньо притаманних мові чи локальних контекстуальних елементів певного типу дискурсу, обмежуючи у такий спосіб залучення до процесу дослідження ширшого історичного, культурного й ідеологічного контексту. Так, дескриптивні підходи у рамках лінгвістики здебільшого зосереджені на аналізі тексту як системи, а не на персоналіях і їхніх діях, як тих, що описані у тексті, так і тих, що стоять за процесом його створення. Саме тому пошук нових шляхів інтерпретації дискурсу з метою конструювання концептосфери мовної спільноти та її окремих елементів є актуальним напрямком розвитку сучасної лінгвістичної науки.

Актуальність дослідження зумовлено намаганням лінгвістів виявити взаємозв'язок між мовою і культурним континентом суспільства, а також з'ясувати способи вербалізації концептуальних структур у тексті.

Зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Основне завдання дослідження полягає в окресленні сучасних підходів до лінгвокультурного аналізу поетичного дискурсу як платформи репрезентації концептосфери мовної спільноти, а також у виявленні способів реалізації культурологічного значення мовних одиниць з огляду на суспільно-історичний контекст.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічною базою дослідження є фундаментальні ідеї в галузі антропоцентризму мовної системи, розуміння мови як засобу втілення знань про навколишній світ, співвідношення мовної і концептуальної картин світу й засобів репрезентації їх у тексті. У рамках когнітивної лінгвістики основоположні принципи проведеного дослідження сформульовані В. фон Гумбольдтом [1], Е. Сепіром [3], Дж. Філмором [6], А. Вежіцькою [12–13], Р. Ленекером [8–9], Дж. Лакоффом і М. Джонсоном [7], У. Крофтом і А. Крузом [4].

Новизна дослідження полягає у застосуванні результатів теорії динамічного тлумачення значення у процесі концептуального аналізу власних назв у американському поетичному дискурсі.

Методологічне/загальнонаукове значення дослідження зводиться до застосування новітніх підходів до аналізу поетичного дискурсу з огляду на принципи динамічного тлумачення значення мовних одиниць. У роботі використано методи дискурсивного і контекстно-ситуативного аналізу, які уможливають вивчення когнітивно-прагматичного навантаження мовних одиниць. Власне результати дослідження оприявлюють когнітивні взаємозв'язки між мовою і культурою, роблять внесок у розвиток теорії когнітивної семантики та у розв'язання проблем лінгвокультурної інтерпретації тексту.

Викладення основного матеріалу. З погляду когнітивної лінгвістики, дискурс передбачає використання певної послідовності мовних засобів, що по своїй суті є біполярною подією, оскільки, враховуючи усі особливості мовної системи, включає як елементи концептуалізації, так і засоби вираження. У рамках концептуального аналізу кожен випадок використання мови передбачає повне контекстуальне розуміння висловлювання, і усвідомлення не лише тієї інформації, що виражена експліцитно, але і прихованого змісту, а також усіх асоціацій, що виникають у процесі ознайомлення з текстом [9, с. 457–458]. У цьому випадку поняття концептуалізації є досить широким: воно включає як нові, так і усталені концепти; чуттєвий, кінестетичний та емотивний досвід; можливість розпізнавати безпосередній контекст (соціальний, фізичний чи лінгвістичний) представниками мовної спільноти тощо [8, с. 3].

Більшість лексичних одиниць мають значну кількість взаємопов'язаних значень, які і визначають спектр їхнього повсякденного використання. Звичайно, знання про усталену цінність мовної одиниці не можна звести до уніфікованої системи, як-то до певного прототипу чи багаторівневої ієрархічної схеми, адже семантичні структури значення характеризуються співвіднесенням із когнітивними областями, що виступають певними видами концептуалізації (чуттєвим досвідом, концептом, концептуальним комплексом чи складно організованою системою знань) [8, с. 3–4].

Як одне з ключових понять у лінгвістиці, саме контекст увиразнює зв'язок між використаними автором лінгвістичними одиницями і об'єктивною дійсністю. Інакше кажучи, контекст допомагає виявити приховані значення і глибше зрозуміти загальний зміст висловлювання. Отже, визнання контексту – фізичного, соціального й лінгвістичного – є базовим аспектом концептуалізації, оскільки лінгвістична одиниця виявляє свою цінність і семантику лише у взаємозв'язку з відповідними аспектами комунікативної ситуації з огляду на певні культурно-історичні події [5, с. 78]. Аналіз значення висловлювання потребує врахування і прагматичної ситуації. Для правильного розуміння прагматичного контексту важить поняття дискурсивного простору – ментального простору, спільного для всіх мовців. Такий простір реалізується на рівні когнітивних структур, які втілюють ментальний досвід мовної спільноти.

Саме внутрішній зв'язок між контекстом індивідуального використання слова і його надіндивідуальною природою (загальнонаціональним і загальнолюдським контекстом) реалізує на практиці природний діалектичний зв'язок людини з іншими людьми та людством загалом [2, с. 80]. Отже, лінгвістична структура висловлювання наділена певним закономірним значенням, яке не можна розшифрувати на рівні окремих компонентів, адже значення складників висловлювання може втрачатися, підкоряючися загальному його змістові. У художньому творі смисл слова не обмежується прямим номінативно-предметним значенням. Буквальне значення слова обростає новими смислами, нерозривно пов'язаними зі способом відбиття та художнього втілення дійсності.

Як бачимо, дискурс є єдиним цілим, а його складові елементи не можуть інтерпретуватись відокремлено один від одного; адже лінгвістичне значення, наприклад, слова не є окремою та самодостатньою сутністю, відокремленою від інших знань та когнітивних можливостей. Навпаки, воно їх залучає та використовує [9, с. 458]. Отже, культурні конотації притаманні мовним одиницям, які реалізують свій когнітивний потенціал у рамках певного контексту. Хоча культурні конотації найвиразніше відбито в ідіомах та усталених лексичних сполученнях слів, вони також притаманні всім культурно маркованим мовним одиницям, зокрема власним назвам.

У своєму дослідженні У. Крофт і А. Круз зазначають, що виявлення зв'язку між слова та їхніми значеннями можливе лише шляхом інтегрального аналізу як структурних особливостей лексичних одиниць, так і по суті безкінечної варіативності значення у певному контексті [4, с. 97]. Адже слова не мають значення, як його не мають і речення; значення є результатом інтерпретації матеріалу, у процесі якої мовці використовують властивості лінгвістичних елементів, а також інформацію, доступну завдяки контексту, екстралінгвістичні та фонові знання, асоціації тощо [4, с. 98]. Таке твердження є особливо важливим у процесі формування когнітивно-прагматичного значення власних назв, за якими у реальному світі стоять конкретні особистості, місця чи події, сприйняття яких, у першу чергу, базується на суб'єктивному сприйнятті дійсності мовцями.

Основою теорії динамічного тлумачення значення є взаємозв'язок чотирьох понять: контекстуальна інтерпретація (contextualized interpretation), зміст (purport), обмеження (constraints) і тлумачення (construal) [4, с. 98]. Контекстуальна інтерпретація передбачає модифікацію значення слова у контексті його використання з огляду на історико-культурну ситуацію у суспільстві, а також прагматичні інтенції самого автора. У свою чергу, зміст складає основу концептуального наповнення семантики слова. На думку У. Крофта, зміст не є різновидом конструйованого значення; це інгредієнт, а не його складова. Крім того, процес інтерпретації значення мовних одиниць супроводжується накладанням певних обмежень, що стосуються когнітивних можливостей особистості, природою реальності (певні елементи досвіду, безперечно, впливають на тлумачення подій чи комунікативних ситуацій), звичаїв (суспільство, у якому проживає індивід, впливає на конструювання певних ситуацій та визначає ставлення своїх членів до них), а також контексту (лінгвістичного, фізичного, соціального, набутого). У. Крофт і А. Круз визначають термін «тлумачення» як ряд когнітивних процесів, які перетворюють сирий матеріал змісту на повністю контекстуальне значення [4, с. 101–103]. Як бачимо, зазначена теорія характеризується високим рівнем інтеграції лінгвістичних і екстралінгвістичних знань, залученням до процесу тлумачення значення мовних одиниць соціальних, історичних, культурних контекстів.

Проаналізуємо вірш Дж. Уїтт'єра «The Vow Of Washington» [10] з огляду на теорію динамічного тлумачення значення:

... *Joined hands* at last and were *United States*...
 How felt *the land in every part*
 The strong throb of *a nation's heart*,
 As its great leader gave, with reverent awe,
 His pledge to *Union, Liberty, and Law*...
 Our first and best! – his ashes lie
 Beneath his own *Virginian sky*.
 Forgive, forget, O true and just and brave,
 The storm that swept above thy sacred grave.

Власна назва *United States* поряд із такими метоніміями, як *joined hands* і *a nation's heart*, свідчить про єднання американської нації, рівність її прав і свобод перед законом. Отже, у рамках контекстуальної інтерпретації топонім виконує оцінно-описову функцію, адже подає Америку в ролі єдиної держави з єдиними для всіх цілями. Визначальним у контексті цілісного твору є використання топоніма *Virginia*, який маркує один із рабовласницьких штатів. На території штату Вірджинія рабство (31 % населення становили раби) процвітало не лише в галузі сільського господарства, а й у гірничо-видобувній, кораблебудівній та інших галузях, що призводило до численних повстань, які сприяли початковій Громадянській війні (*The storm that swept above thy sacred grave*). Саме у Вірджинії відбулося найбільше битв між арміями Півночі і Півдня, тож ухвалення цим штатом конституції, що гарантувала вільний доступ до навчання, а також рівні політичні, громадянські й виборчі права для темношкірого населення, стало визначною подією в історії американського суспільства. Отже, зміст розглянутого топоніма полягає у ствердженні суспільно-політичної значущості штату в процесі історичного розвитку Америки.

Певні обмеження на інтерпретацію значення проаналізованих власних назв накладає використання у назві твору імені першого президента Сполучених Штатів Америки Джорджа Вашингтона (*The Vow Of Washington*). Будучи народженим у Вірджинії, він став батьком-засновником США і головнокомандувачем Континентальної армії. Важливим є той факт, що саме його ім'я пов'язують із заборонаю рабства у країні. Таким чином, ще на початку твору автор обмежує сприйняття тексту читачами, залучаючи до процесу його інтерпретації фонові історичні знання про згадану особистість. Отже, у результаті інтерпретації вірша стає очевидним, що Дж. Уїтт'єр пропонує тлумачити власну назву *Virginia* з огляду на історичні події на території Сполучених Штатів Америки XVIII століття, а саме боротьбу проти рабства. Проте, не варто забувати, що отримані результати демонструють лише одну із численних сторін когнітивного значення назви штату,

оскільки інтерпретація тексту в будь-якому випадку базується на рівні фонових знань та асоціацій мовців, а також прагматичних інтенціях автора.

Головні висновки. У результаті дослідження було встановлено, що теорія динамічного тлумачення ефективно застосовується для аналізу не лише фразеологічних чи номінативних мовних одиниць, але і власних назв. Однак, отримання цілісної концептуальної структури значення лінгвістичної одиниці передбачає залучення до процесу дослідження різних типів дискурсу в діахронічній перспективі.

Перспективи використання результатів дослідження. Теорія динамічного тлумачення значення дозволяє повному поглянути на рамки концептуального аналізу не лише поетичного, але й інших типів дискурсу, оскільки пропонує інструментарій для детального вивчення елементів культурно-історичного контексту існування мовної спільноти, а також способів репрезентації цих елементів на текстальному рівні.

Література:

1. Гумбольдт В. Язык и философия культуры / В. фон Гумбольдт. – М.: Прогресс, 1985. – 452 с.
2. Потебня А. Мысль и язык / А. Потебня. – М.: Лабирифт, 2007. – 256 с.
3. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии [Электронный ресурс] / Э. Сепир. – Режим доступа до вид.: www.twirpx.com/file/7833/. – Назва з екрану.
4. Croft W. Cognitive Linguistics / William Croft. – Cambridge: Cambridge University Press, 2004. – 356 p.
5. Dilley R. The Problem of Context / Roy Dilley. – New York: Berghahn Books, 1999. – 256 p.
6. Fillmore Ch. Frame Semantics / Charles J. Fillmore, Dirk Geeraerts // Cognitive Linguistics: Basic Readings. – 2006. – P. 373–400.
7. Lakoff G., Johnsen M. Metaphors we live by / G. Lakoff, M. Johnsen. – London: University of Chicago Press, 1980. – 193 p.
8. Langacker R. An Introduction to Cognitive Grammar [Электронный ресурс] / Ronald Langacker. – Режим доступа до вид.: http://cse.iitk.ac.in/users/se367/10/langacker_intro-cog-grammar-cogSci86.pdf. – Назва з екрану.
9. Langacker R. Cognitive Grammar: A basic introduction / Ronald Langacker. – Oxford: Oxford University Press, 2008. – 567 p.
10. Poem Hunter [Electronic Resource]. – Mode of access: URL: www.poemhunter.com/poem/the-vow-of-washington/. – Title from the screen.
11. Rojo A. Cognitive Linguistics and Translation / Ana Rojo. – Berlin/Boston: Walter de Gruyter, 2013. – 420 p.
12. Wierzbicka A. Cross-cultural pragmatics: the semantics of human interaction / A. Wierzbicka. – Berlin: Walter de Gruyter, 2003. – 502 p.
13. Wierzbicka A. English: meaning and culture / A. Wierzbicka. – Oxford: Oxford University Press, 2006. – 352 p.

УДК – 811.134.2:81'374

Г. І. Глуцук-Олея,

Херсонський державний університет, м. Херсон

ІМЕННИКИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ДРІБНИХ РЕЧЕЙ ЯК ПОСИЛЮВАЧІ ЗАПЕРЕЧЕННЯ

У статті описуються випадки вживання певної групи іменників на позначення невеликого розміру або цінності задля надання емпатичності запереченню, що простежується у всіх романських мовах, починаючи із латини. Було зазначено, що у французькій мові такі іменники поступово набували ознаки прислівника, втрачаючи при цьому своє етимологічне та семантичне значення, тобто вони граматизувалися. У загальних рисах, іменники незначної цінності можуть бути еквівалентами «ніщо», іншими словами перифразами ідеї «ніщо» чи синонімами «абсолютно ніщо».

Ключові слова: іменники мінімізатори, заперечення, емпатичність, романські мови.

СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫЕ НА ОБОЗНАЧЕНИЕ МЕЛКИХ ПРЕДМЕТОВ КАК УСИЛИТЕЛИ ОТРИЦАНИЯ

В статье описываются случаи употребления существительных, передающих значение небольшого размера или ценности для передачи эмпатичности отрицания, что прослеживается во всех романских языках, начиная с латыни. Чаще всего, такие существительные принадлежат к семантическим полям «растения», «животные», «деньги», «человек и его окружение». В статье мы уделили внимание описанию общих черт конструкций такого типа с существительными минимизаторами для возможности их распознавания.

Ключевые слова: существительные минимизаторы, отрицание, эмпатичность, романские языки.

NOUNS WITH THE SIGNIFICATION OF THE THINGS OF SMALL VALUE AS A EMPHASIS OF NEGATION

The article describes the case of the usage of some noun groups with the evaluative meaning to emphasize the negation, that traces in all Romance languages borrowed from Latin. Negation is one of the few truly universal grammatical categories: every language seems to have some grammaticalized means to deny the truth of an ordinary declarative sentence. For the historical linguists, changes in the way that negation is expressed are therefore an ideal testing ground for theories of change, with every language having the potential to provide important data. In the emergence of the new negative markers, we find grammaticalization of lexical items as new grammatical markers of negation: a noun like French *pas* 'step' comes to be reinterpreted as a marking negation. Thus, in French, for example, such nouns gradually gained the signs of adverb and lost their etymological and semantic significance, that is they were grammaticalized. These noun minimizers are united in such semantic groups, as «plants», «animals», «money», «human and its environment», but we extend them. The article is also devoted to the description of the general indications of such types of constructions with minimizers for possibility of their identification. In general words the nouns with the evaluative meaning can be the equivalents of «nothing», the periphrasis of «nothing» or synonyms of «absolutely nothing».

Key words: nouns minimizers, negation, emphasis, Romance languages.

Вживання іменників на позначення елементів із мінімальним значенням є особливо цікавим ресурсом, який використовується для посилення заперечення. Це явище було поширене в латинській мові і продовжило свій розвиток у романських мовах [2, с. 55–56]. У розмовній латині іще з часів комедій авторами було прийнято посилювати заперечення словами на позначення дрібних предметів типу *floccus*, *naucis*, *pilus*, а також *as*, *ciccus*, *dupondius*, *labella*, *numus*, *nux*, *pluma*, *teruncius*, *triobolus*, *hilum*, *pilus*, *digitus*, *unguis*, *granus*, *ets*. [2, с. 55–56]: *pluma haud interest* «немає жодної різниці» (букв.: немає посередині і пір'їнки), *non naucis facere* «мати за ніщо» (букв.: не вважати і за горіхову шкаралупу), *non flocci pendere* «мати за ніщо» (букв.: не цінувати і на вагу пушинки). Із цією ж метою у романських мовах використовуються певні лексичні одиниці та парафрази з ними, наприклад, уже вищезгадана *mica* «крихта», порівняймо рум. *nimic(ă)*, молд. *нимик(э)*, іт. *(ne)mica*, ст.-фр. *ne mie*; *gutta* «капля» (*ne-gutta* «ані краплі») – ст.-ломб. *nagot*, фр. *goutte*; *passus* «крок» – фр. *ne...pas* тощо; у Галії продовжували вживати як заперечення *gēnus* (ст.-фр. *giens*, пров. *ges*); аналогічно в Галії і в Італії